

غرر السیر، بررسی درباره نام اصلی و مؤلف آن^۱

علیرضا عبداللهی^۲

دانش‌آموخته دکتری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، گروه تاریخ و تمدن ملل

اسلامی، تهران، ایران

قنبرعلی رودگر^۳

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، تهران،

ایران

چکیده

کتاب *غرر السیر*، در تاریخ عمومی، در اوایل قرن پنجم نوشته شده و از زمان تألیف، در باب نام و هویت نویسنده کتاب بین محققان اختلاف نظر وجود داشته است. منشأ این اختلافات تفاوت ضبط‌های عنوان کتاب و نام نویسنده در نسخ خطی باقی‌مانده از این اثر و نیز در آثار شرح‌حال‌نویسان قدیم بوده است. *غرر السیر* با نام‌هایی چون «*غرر اخبار الملوک و سیرهم*»، «*الغرر فی سیر الملوک و اخبارهم*»، «*غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم*»، «*تاریخ غرر السیر*»، «*غرر و سیر الملوک*»، و «*غرر و سیر*» معرفی شده است. از بین این نام‌ها، دو نام «*تاریخ غرر السیر*» و «*غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم*» به‌عنوان نام اصلی کتاب شهرت بیشتری یافته است. علاوه بر ابهام در نام کتاب، درباره نویسنده *غرر* نیز ابهاماتی هست و نام او به صورت‌های «ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی (الثعالبی)»، «ابومنصور حسین بن محمد المرغنی الثعالبی»، «حسین بن محمد المرغنی» و «ابومنصور عبدالملک بن محمد الثعالبی النیشابوری» ضبط شده است. از بین این نام‌ها بیشتر محققان بر انتساب *غرر* به «حسین بن محمد المرغنی» و «ابومنصور عبدالملک بن محمد الثعالبی النیشابوری» نظر دارند. در بخش اول این مقاله، با بررسی و تحلیل نام‌هایی که برای کتاب *غرر* ذکر شده، نام واقعی کتاب معین شده و در بخش دوم نیز در نتیجه بررسی و تحلیل اختلافاتی که درباره نویسنده *غرر* مطرح است، هویت نویسنده اصلی کتاب مشخص گردیده است.

کلیدواژه‌ها: *غرر السیر*، ابومنصور عبدالملک بن محمد ثعالبی، حسین بن محمد المرغنی، ابومنصور حسین بن محمد المرغنی الثعالبی، *الغرر فی سیر الملوک و اخبارهم*.

۱. تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۲/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۵/۱۸.

۲. رایانامه: ali.abdolahi110@gmail.com

۳. نویسنده مسؤول، رایانامه: q_roodgar@yahoo.com

مقدمه

تصحیح و انتشار جلد اول *غرر السیر* تحت عنوان *غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم*، توسط زتنبرگ^۱ در یک قرن پیش، سرآغاز بحث‌های جدی بین محققان درباره نام این کتاب و نیز نام نویسنده آن شده است. اگرچه نام‌های مختلفی چون *غرر اخبار الملوک و سیرهم*^۲، *الغرر فی سیر الملوک و اخبارهم*^۳، *غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم*^۴، *تاریخ غرر السیر*^۵، *غرر و سیر الملوک*^۶، و *غرر و سیر*^۷ برای این کتاب ذکر شده، ولی این اثر بیشتر با دو نام *غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم*، که زتنبرگ برای جلد اول *غرر السیر* برگزیده، و *غرر السیر*، که بر روی ترنج‌های نسخه قسطنطنیه^۸ آمده، شناخته است. با وجود انتشار چندین مقاله درباره *غرر السیر*، تاکنون بررسی جامعی درباره نام اصلی کتاب صورت نگرفته است. نگارندگان در نظر دارند در بخش اول این مقاله، با بررسی و تحلیل نام‌های مختلف کتاب، به این پرسش پاسخ دهند که نام واقعی کتاب چیست؟

علاوه بر ابهام در نام کتاب، درباره نویسنده *غرر* نیز اختلاف نظر هست. ذیل‌نویسان کشف *الطنون*، نیز بروکلیمان و سهیل زگار، *غرر* را نوشته «ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی (الثعالبی)»، و بارتولد و بروکلیمان (در جایی دیگر) این کتاب را تألیف «ابومنصور الحسین بن محمد المرغنی الثعالبی»، و کایتانی، الزغلول، مینوی و آذرنوش، *غرر السیر* را تألیف «حسین بن محمد المرغنی»، و زتنبرگ، باسورث، روزن، اشیولر، روزنتال، فضائی و امیدسالار آن را از «تألیفات ابومنصور عبدالملک بن محمد ثعالبی نیشابوری» دانسته‌اند.

با توجه به آن چه گفته شد، مشخص است که درباره نویسنده *غرر* تا چه مایه اختلاف نظر وجود دارد. در بخش دوم مقاله با بررسی و تحلیل نام‌هایی که برای نویسنده کتاب مطرح شده، به این پرسش که نویسنده واقعی *غرر السیر* کیست پاسخ داده می‌شود.

1. Herman Zotenberg

۲. *غرر السیر* (نسخه خطی قسطنطنیه)، برگ ۲.

۳. *غرر السیر* (نسخه خطی قسطنطنیه)، برگ‌های ۱۷۲، ۳۴۴؛ بروکلیمان، *تاریخ الادب العربی* ۱۱۷/۶

۴. نام برگزیده زتنبرگ برای کتاب *غرر*.

۵. نام روی ترنج‌های جلد اول و دوم نسخه خطی قسطنطنیه و کتیبه آغازین کتاب.

۶. مستوفی، *تاریخ گزیده*، ۶۹۰/۱؛ *خواندمیر* ۴۴۲/۲.

۷. *حافظ ابرو*، ۸۳/۱.

۸. از آقای دکتر محمود امیدسالار بابت لطفشان در تهیه نسخه دیجیتالی *غرر سپاسگزاریم*.

نام اصلی کتاب چیست؟

در نسخه‌های خطی به دست آمده و نیز در برخی کتاب‌های قدیم، از این کتاب به شش صورت نام برده شده است:

۱. غرر و سیر^۱
۲. غرر و سیر الملوک^۲
۳. تاریخ غرر السیر^۳
۴. غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم^۴
۵. الغرر فی سیر الملوک و اخبارهم^۵
۶. غرر اخبار الملوک و سیرهم^۶

نگاهی گذرا بر این نام‌ها معلوم می‌دارد که بین آن‌ها اشتراکات زیادی وجود دارد؛ از این رو می‌توان حدس زد که همه این نام‌ها از یک نام گرفته شده است، اما آن نام کدام است؟ نام شماره ۱. غرر و سیر الملوک^۷ و شماره ۲. غرر و سیر^۸ که نویسندگانی چون عوفی، مستوفی، حافظ ابرو و خواندمیر آن‌ها را برگزیده‌اند، اشکالی‌اند از نام غرر السیر با اندکی تفاوت یعنی افزودن «و» بین دو کلمه «غرر» و «سیر» و اضافه کردن کلمه «الملوک» در ادامه «غرر و سیر».

نام شماره ۳. تاریخ غرر السیر، بر ترنج‌های روی جلد نسخه قسطنطنیه (۵۹۷هـ) و بر جلد نسخه بادلیان درج شده است. ذیل نویسان^۹ کشف الظنون مدت‌ها پس از تألیف غرر، این نام را با عنوان «غرر» با عبارت «غرر السیر فی التاریخ» تألیف ابی منصور الحسین بن محمد المرغنی

۱. حافظ ابرو، ۸۳/۱.

۲. مستوفی، ۶۹۰/۱؛ خواندمیر، ۴۴۲/۲.

۳. غرر السیر (نسخه قسطنطنیه)، برگ‌های ۱۷۲، ۳۴۴.

۴. نام برگزیده زتنبرگ بر تصحیح غرر.

۵. غرر السیر (نسخه قسطنطنیه)، برگ‌های ۱۷۲ و ۳۴۴، بروکلمان ۱۱۷/۶.

۶. غرر السیر (نسخه قسطنطنیه)، برگ ۲.

۷. مستوفی، ۶۹۰/۱؛ خواندمیر، ۴۴۲/۲.

۸. حافظ ابرو، ۸۳/۱.

۹. مراد از ذیل نویسان کشف الظنون، کسانی‌اند که در نسخه اساس چاپ فلوگل از این کتاب دست برده و مطالبی افزوده‌اند. این افزوده‌ها در چاپ فلوگل برای تمیز از مطالب اصل نسخه، داخل کمانک نهان شده است.

الثعالبی^۱ ذکر و به عنوان نام کتاب غرر معرفی کرده‌اند. به نظر می‌رسد نام غرر/السیر بررغم شهرت و رواج، نارسا، ناجامع و نامانع است.

نام شماره ۴. غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم، که زتنبرگ بر جلد نسخه تصحیح شده مجلد اول این کتاب نهاده است؛^۲ این نام با عنوان «الغرر من اخبار ملوک الفرس»، که در نسخه موصل^۳ آمده، اختلاف اندکی دارد. نویسنده کتاب با ذکر عبارت «... ان اسوق الغرر من اخبارملوک الفرس اولا علی الولاء...»^۴، در واقع این نام را برای بخشی از کتاب (اخبار پادشاهان ایران) مناسب دیده است. زتنبرگ نیز چون مجلد اول کتاب را که متعلق به اخبار پادشاهان ایران بود، تصحیح کرده، احتمالا این نام را از نسخه موصل غرر با اندکی تغییر برگرفته است. اگرچه ظاهرا اطلاق این نام بر بخشی از کتاب اشکالی ندارد ولی چون غرر/السیر، تاریخ عمومی است که از دروه کیومرث تا سلطان محمود غزنوی را در بر می‌گیرد،^۵ این نام نمی‌تواند چندان دقیق و گویا باشد.

نام شماره ۵. الغرر فی سیر الملوک و اخبارهم، که در کتیبه آغاز جلد دوم و در انجامه نسخه قسطنطنیه (استنساخ در ۵۹۷هـ) به چشم می‌خورد، با تعبیر «غرر اخبارالملوک و سیرهم»، که در مقدمه کتاب ذکر شده مشابهت زیادی دارد. مقایسه این دو نام نشان می‌دهد که کاتب این نسخه با افزودن «فی» پس از «غرر» و جابجایی دو کلمه «اخبار» و «سیر»، نام الغرر فی سیر الملوک و اخبارهم را ساخته و این عنوان نام اصلی کتاب نیست.

نام شماره ۶. غرر اخبار الملوک و سیرهم، نزدیکی قابل توجهی با وصفی که نویسنده درباره کتاب در مقدمه^۶ کرده دارد. این نام مخصوصا به لحاظ قدمت می‌تواند رجحانی بر دیگر نام‌ها داشته باشد و محتملا سایر نام‌ها تلخیصی از همین نام است. به‌علاوه چون غرر تاریخ عمومی است،^۷ تنها نامی که در میان چند عنوان ذکرشده، گویای محتوای کلی کتاب است، همین نام است.

۱. همو، ۳۱۹.

۲. ثعالبی، غرر، تصحیح زتنبرگ.

۳. از سر کار خانم دکتر فریبرزوی که نسخه دیجیتالی این نسخه را تهیه کردند سپاسگزارم.

۴. غرر/السیر (نسخه موصل)، برگ ۱۶۹.

۵. کشف الظنون، ۳۱۹.

۶. «...تألیف کتاب شاف کاف فیغرر اخبار الملوک و سیرهم...» مقدمه غرر(نسخه قسطنطنیه).

۷. کشف الظنون، چاپ فلوگل، ۳۱۹.

صفدی^۱ و حاج خلیفه^۲ از کتابی به نام «سیرة الملوک»، تألیف ابومنصور عبدالملک ثعالبی یاد کرده‌اند. علاوه بر این‌ها با توجه به تنوع اشکال نام کتاب در نسخه قسطنطنیه غرر السیر، این احتمال وجود دارد که نام «سیرة الملوک» نمونه دیگری از اختصار همراه با جابه‌جایی کلمات از تعبیر مذکور در مقدمه کتاب، «غرر اخبار الملوک و سیرهم»، باشد.

مؤلف غرر السیر کیست؟

بررغم اشاره برخی نویسندگان چون عوفی، مستوفی، حافظ ابرو و خواندمیر به انتساب کتابی با عنوانی مشابه با غرر السیر چون «غرر و سیر الملوک»^۳ و یا «غرر و سیر»^۴ به ابومنصور ثعالبی، عدم توجه مورخان و نویسندگان به این کتاب^۵، از بین رفتن نسخه‌های آن، عدم اشاره به تألیف این کتاب در زمره آثار ثعالبی در مآخذ شرح‌حال‌نگاری، و مهم‌تر از همه درج عبارت «المجلد الاوّل من تاریخ غرر السیر لحسین بن محمد المرغنی» بر ترنج‌های جلد کهن‌ترین نسخه غرر السیر (قسطنطنیه) سبب شده تا درباره نویسنده این کتاب اختلاف نظرهایی بین محققان پدید آید.

در بررسی نگارندگان مشخص شد که ظاهراً این ذیل‌نویسان کشف الظنون بوده‌اند که در ذیل فقره ۸۵۹۲، با عبارت «غرر السیر فی التاریخ تألیف ابی منصور الحسین بن محمد المرعشی الثعالبی»^۶ این کتاب را به مرعشی نامی نسبت داده‌اند.^۷ پس از ذکر این عبارات در

۱. صفدی ۵۹۱.

۲. کشف الظنون، چاپ بیروت، ۱۰۱۶/۲.

۳. مستوفی، ۶۹۰/۱.

۴. حافظ ابرو، ۸۳/۱.

۵. شاید یکی از دلایل فراموشی این کتاب، نوشته شدن آن به زبان عربی باشد، در حالی که زبان فارسی در آن دوره مورد توجه بوده است. برخلاف نظر فضایی که با استناد به نظر استاد محمد تقی بهار، غرر السیر را جزو کارهای شعوبیه دانسته است. ثعالبی چنان که در مقدمه *فقه اللغة و سر العربیة* آورده علاقه تام و تمامی به زبان عربی دارد و زبان عربی را زبان برتر می‌داند. وی عرب را برترین امته‌ها و زبان عرب را زبان برتر می‌داند (*فقه اللغة* ۲) بنابراین، این نظر درست نیست. از سویی غرر یک کتاب سفارشی از سوی امیر ابوالمظفر نصر بن ناصرالدین است و چون امیر ابوالمظفر به زبان عربی علاقه‌مند بود این کتاب به عربی نوشته شد.

۶. کشف الظنون، چاپ فلوگل، ۳۱۹.

۷. ثعالبی، غرر، مقدمه زنتبرگ، ۷۲.

ذیل کشف الظنون، بروکلیمان^۱ نیز به اقتفای آن غرر را تألیف «ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی» شمرده و سهیل زکار نیز در مقدمه خود بر تصحیح نسخه بادلیان^۲ نویسنده غرر را «ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی» دانسته است.^۳ بروکلیمان البته بعدها در ذیلی بر تاریخ الادب العربی^۴ و در مقاله «حسین بن محمد مرغنی» مندرج در ویرایش نخست دایرة المعارف اسلام،^۵ نظر قبلی خود را اصلاح کرده و نویسنده غرر السیر را «ابومنصور الحسین بن محمد المرغنی»^۶ نام داده است. بارتولد نیز غرر السیر را متقدمترین تألیف تاریخی دوره غزنوی و نوشته «ابو منصور حسین بن محمد ثعالبی» دانسته است.^۷

پس از انتشار تصحیح زتنبرگ، کایتانی با استناد به نسخه بادلیان، غرر را تألیف «حسین بن محمد المرغنی» شمرده است.^۸ مینوی نیز در دیباچه‌ای بر چاپ افست تصحیح زتنبرگ، «المرغنی» را مؤلف غرر دانسته است.^۹ پس از مینوی، محققانی چون عارف ابوخلف الزغلول^{۱۰} و آذرنوش^{۱۱} نیز غرر السیر را تألیف «محمد بن حسین المرغنی» قلمداد کرده‌اند. برخی دیگر از محققان چون زتنبرگ^{۱۲}، باسورث^{۱۳}، روزن^{۱۴}، اشپولر^{۱۵}، روزنتال^{۱۶}، فضائی^{۱۷} و امیدسالار^۱ غرر السیر را نوشته ابومنصور عبدالملک بن محمد ثعالبی نیشابوری دانسته‌اند.

۱. بروکلیمان، ۱۱۷/۶.

۲. از آقای دکتر امیدسالار که نسخه دیجیتالی غرر را در اختیار بنده قرار دادند سپاسگزارم.

۳. مقدمه زکار بر نسخه بادلیان غرر السیر، ۲.

۴. بروکلیمان، (۱۱۸/۶).

۵. *The Encyclopaedido of Islam* (در ادامه از این اثر به صورت اختصاری EI یاد می‌شود).

۶. وی مرغنی را اهل مرغن از نواحی غور افغانستان می‌داند (تاریخ الادب العربی، ۱۱۷/۶).

۷. ترکستان نامه، ۶۸/۱-۶۹.

8. Leone Caetani, pp.364-372.

۹. مینوی، ۱۲۳ و ۱۲۴.

۱۰. الزغلول، ۶۸.

۱۱. آذرنوش، ۳۶.

۱۲. ثعالبی، غرر، مقدمه زتنبرگ، ۶۹-۱۲۱.

13. Bosworth, EI2, pp.424-426.

14. Rowson, E.K, EI2, pp.427-428.

۱۵. اشپولر، ۲۲/۱-۲۳.

۱۶. روزنتال، ۱۰/۱ و ۱۶۵.

۱۷. فضایی، ۱-۶۸.

با توجه به آن چه گفته شده، در مورد نویسنده غرر، چهار نام مطرح است:

۱. ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی (الثعالبی)

۲. ابومنصور حسین بن محمد المرغنی الثعالبی

۳. حسین بن محمد المرغنی

۴. ابومنصور عبدالملک بن محمد الثعالبی النیشابوری

نام شماره ۱: «ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی» نخست در ذیل کشف الظنون آمده است. در هیچ یک از نسخ مختلف غرر السیر (قسطنطنیه، موصل و بادلیان) از «المرعشی» به عنوان نویسنده غرر یاد نشده، ولی در سه جا (دو بار بر ترنج‌های روی جلد نسخه قسطنطنیه و یک بار روی جلد نسخه بادلیان) از «المرغنی» نام برده شده است. تنها وجهی که می‌توان برای جایگزینی «المرعشی» به جای «المرغنی» آورد، این است که ذیل نویسان کشف الظنون در ضبط کلمه «المرغنی» دچار اشتباه شده و به اشتباه آن را «المرعشی» را نوشته‌اند. این بی‌دقتی سبب شده تا محققانی چون بروکلمان^۲ و جرجی زیدان^۳ سهیل زکار^۴ و به پیروی از این نویسندگان غرر را «ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی» ذکر نمایند. البته بروکلمان^۵ بعدها نام نویسنده غرر را «ابومنصور الحسین بن محمد المرغنی» شمرده است. بنابراین می‌توان گفت که مورخی با نام «ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی» وجود خارجی ندارد و این نام ساختگی حاصل اشتباه ذیل نویسان کشف الظنون است.

نام شماره ۲: «ابومنصور حسین بن محمد المرغنی الثعالبی» ترکیب ساختگی است. چنان‌که فضایی اشاره کرده، ذیل نویسان کشف الظنون نام «حسین بن محمد المرغنی» را که

۱. امیدسالار، ۱۳۱-۱۴۳.

۲. بروکلمان، ۱۱۷/۶.

۳. زیدان، ۵۹۶/۲؛ علوی مقدم نیز «غرر اخبار ملوک الفرس فی التاریخ» و «غرر فی سیر الملوک و اخبارهم» را دو کتاب جداگانه از دو نویسنده متفاوت می‌داند و معتقد است امیر نصر غزنوی به مرعشی دستور داده تا «کتاب الغرر فی سیر الملوک و اخبارهم» را بنویسد. هم جرجی زیدان و هم علوی مقدم در اتخاذ نظری پیرو کشف الظنون بوده‌اند.

۴. زکار اگرچه در مقدمه بر تصحیح نسخه بادلیان، نسبت نویسنده غرر را به مرعش (شهری مرزی بین بیزانس و شام) رد کرده با توجه به روایات کتاب او را اهل نیشابور می‌داند. با این حال نام «حسین بن محمد المرعشی» را به عنوان نویسنده غرر بر تصحیح خود قرار داده و براساس برخی روایات کتاب سال مرگ نویسنده را ۴۲۱ هـ دانسته است.

5. Brokelman, C., "AL-Thaalibi", E11.

بر ترنج‌های روی جلد نسخه قسطنطنیه غرر و روی جلد نسخه بادلیان آمده است، با نام «ابی منصور الثعالبی» که به عنوان نویسنده غرر بر کتیبه بالای مقدمه نسخه قسطنطنیه غرر نوشته شده، ترکیب کرده و نام «ابومنصور حسین بن محمد المرغنی (الثعالبی)» را بر ساخته‌اند؛ محققانی چون بروکلیمان^۱ و بارتولد^۲ نیز با استناد به ذیل کشف الظنون و البته با اصلاح المرغنی به جای المرعشی، این نام را عنوان نویسنده غرر شمرده‌اند.^۳ بنابراین شخصیتی با نام «ابومنصور الحسین بن محمد المرغنی (الثعالبی)» وجود خارجی ندارد و این نام محصول ترکیب دو نام متفاوت توسط ذیل‌نویسان کشف الظنون است.

از این دو نام بر ساخته که بگذریم، اختلاف محققان در مورد نویسنده غرر، بیشتر بین نام‌های شماره ۳ و ۴، «حسین بن محمد المرغنی» و «ابومنصور عبدالملک بن محمد الثعالبی النیشابوری» بروز کرده است. راستی نویسنده غرر السیر کدام یک از این دو تن است؟ برای پاسخ به این پرسش، نخست باید بینیم چه دلایلی سبب شده تا برخی محققان غرر را به «حسین بن محمد المرغنی» نسبت دهند؟

چون محمود امیدسالار در مقاله ممتّع و عالمانه با عنوان «ثعالبی نیشابوری یا ثعالبی مرغنی؟»^۴ با اشاره به دلایلی چون درج عبارت «المجلد الاوّل من تاریخ غرر السیر لحسین بن محمد المرغنی» بر روی ترنج‌های روی جلد کهن‌ترین نسخه غرر (قسطنطنیه)، عدم ذکر نام غرر السیر در زمره تألیفات ثعالبی در مآخذ نزدیک به زمان ثعالبی چون *نزهة الالباء*^۵ «وفیات الاعیان»^۶ و «لوافی بالوفیات»^۷ و مآخذ بعدی چون یافعی^۸ و ابن عماد حنبلی^۹، درج عبارت «غرر السیر لحسین بن محمد المرغنی» بر روی جلد نسخه بادلیان،^{۱۰} و گمنامی «حسین بن

1. Brokelman, C., "AL-Thaalibi", E11.

۲. بارتولد، ۶۸/۱ و ۶۹.

۳. فضایی، ۷۲.

۴. امیدسالار، «ثعالبی نیشابوری یا ثعالبی مرغنی؟»

۵. ابن الانباری، ۳۱۵.

۶. ابن خلکان، ۱۸۰/۳.

۷. صفدی، ۱۳۱/۱۹.

۸. یافعی، ۴۲/۳.

۹. ابن العماد، ۴۰۷/۳.

۱۰. عنوان روی جلد نسخه بادلیان غرر السیر.

محمد المرغنی» در منابع قدیم و جدید و شهرت «ثعالبی نیشابوری»^۱، به این دلایل پاسخ داده است، توجه خوانندگان را به این مقاله جلب نموده، در این جا بیشتر به دلایل سبک‌شناسانه‌ای اشاره می‌شود که براساس آن‌ها، غرر را می‌باید به ابومنصور عبدالملک ثعالبی نیشابوری نسبت داد:

الف. یکسانی برخی اطلاعات و جملات در غرر و کتاب‌های دیگر ثعالبی نیشابوری
ب. استفاده از برخی تکیه‌کلام‌ها در غرر و تکرار آن‌ها در کتاب‌های ثعالبی نیشابوری

الف. یکسانی برخی اطلاعات و جملات در غرر و کتاب‌های ثعالبی

ثعالبی که از ادبای صاحب‌سبک بوده به قول زتنبرگ، تکرار مکرر را دوست می‌داشت و بسیاری از استعاره‌ها و مبالغه‌ها و اغراق‌ها و عبارات مستفاد از قرآن و قصص و مطایبات را به تکرار در نوشته‌های خود به کار می‌برد.^۲ زتنبرگ ده‌ها نمونه از عبارات و تعبیر به کار برده در مجلد اول غرر السیر که عینا و یا با اندکی اختلاف در دیگر آثار ثعالبی آمده در مقدمه خود به‌دست داده است.

نگارندگان به پیروی از شیوه زتنبرگ کوشیده‌اند تا با مقایسه جلد دوم غرر السیر با آثار ثعالبی، یکسانی عبارات غرر و سایر آثار نویسندگان آن را نشان دهد؛ از برگ ۲۱۹ (آغاز پادشاهی یوسف پیامبر) تا برگ ۲۸۳ نسخه قسطنطنیه تقریباً برگی وجود ندارد که یک یا چند مطلب آن عینا در کتاب‌های مختلف ثعالبی ذکر نشده باشد. هم‌چنین مطالب برگ‌های ۳۳۷ تا ۳۴۱ غرر، عینا در التمثیل و المحاضره او آمده است.

اگر بخواهیم عبارت‌های یکسان نسخ غرر (قسطنطنیه، موصل و بادلیان) و کتاب‌های ثعالبی را برشماریم، شمار آن‌ها به ۱۲۸ نمونه می‌رسد، که بسیاری عینا و برخی با اندکی اختلاف تکرار شده‌اند. نگارندگان برای پرهیز از تفصیل و اطناب، نخست فقط یک نمونه از هر کتاب ثعالبی را که با نسخ غرر (قسطنطنیه، موصل و بادلیان) یکسان است ذکر کرده و سپس به تفکیک تعداد عبارات یکسان غرر با کتاب‌های مختلف ثعالبی را در جدولی آورده‌اند:

«ذکر کرامته علی الله عزّ ذکره و اختصاصه به...» (برگ ۳۳۶؛ الاقتباس من القرآن الکریم، ۶۴-۶۵).

۱. مینوی، ۱۲۳، ۱۲۴.

۲. ثعالبی، غرر، مقدمه زتنبرگ، ۸۱، ۸۲.

«ثلاثة ملوك اول كل اسم منهم عين احدهما عبدالملك بن مروان...» (برگ ۴۲ نسخه بادليان؛ برد/الاكباد، ۱۱۲).

«وكان طرفة بن العبد وخاله جرير بن المسيح...» (برگ ۲۶۳؛ ثمار القلوب، ۱۹۴، ۱۹۲، ۳۱۸، ۳۱۹).

«وكان فيما قال يوسف لابيہ يا ابت لاتسئلني عن صنيع اخوتي...» (برگ ۲۲۰؛ التمثيل و المحاضرة، ۲۱).

«و هو ورد اطل الله بقاء سيدنا ابوالعباس احمد بن الحسن...» (برگ ۲۵۱؛ يتيمة الدهر، ۱۱۱/۲).

«و يروى ان يوسف كتب على باب السجن...» (برگ ۲۱۹؛ تحسين و تقبيح، ۲۴۹).

«اما في رسول الله...» (برگ ۲۱۹؛ احسن ما سمعت، ۲۴).

«قال الجاحظ: لاتتناسق مثل هذه الاسماء آلا في الملوك والسادة...» (برگ ۲۵۱؛ لطائف المعارف، ۱۳۸).

«و يحكى ان الرشيد قرأ يوما في...» (برگ ۲۳۲؛ آداب الملوك، ۶۷).

«فلم تك تصلح آلا له...» (برگ ۲۷۰ زيادات نسخه موصل؛ سحر البلاغة و سر البراعة، ۵۲).

«وكان سمع ابوالعينا هذه اللفظة...» (برگ ۲۴۹؛ الإعجاز و الإيجاز، ۱۱۳).

«و اتى علقمة بن عبدة التميمي الحرث بن ابي شمر...» (برگ ۲۵۰؛ خاص الخاص، ۹۸).

«وفي نوادر ابي الحرث جَمِين أَنه...» (برگ ۲۱۹؛ اللطف و اللطائف، ۳۱).

«و حذر التغرير الذي هو مفتاح البؤس...» (برگ ۲۵۰؛ الظرائف و اللطائف، ۱۹۸).

«ليس الفتى بالذي يُستضأ به...» (برگ ۲۴۹؛ الطائف و الظرايف، ۸۰، ۱۳۸).

«و عصبية بات فيها الغيظ...» (برگ ۲۱۹؛ لباب الاداب، ۳۷۳).

در جدول ذيل در يك رديف، نام كتاب ثعالبي به همراه ذكر شمار نمونه‌های يكسان آن با

كتاب غرر السير و در رديف ديگر از همان كتاب ثعالبي شش نمونه برای مقايسه آمده است:

مقایسه نمونه‌ها	نام کتاب و شمار نمونه‌ها
ص ۶۹، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۲۳۹، قس: برگ ۲۶۷؛ ص ۹۷، قس: برگ ۲۶۶؛ ص ۲۴۸، قس: برگ ۲۹۱؛ ص ۷۰، قس: برگ ۳۳۵؛ ص ۱۱۶، قس: برگ ۲۵۷	ثمار القلوب، ۴۰ مورد
ص ۲۱، قس: برگ ۲۱۸؛ ص ۴۵، قس: برگ ۲۵۱؛ ص ۲۷، قس: برگ ۳۳۸؛ ص ۱۰۸، قس: برگ ۲۵۰؛ ص ۴۵، قس: برگ ۲۵۱؛ ص ۲۶، قس: برگ ۳۴۰	التمثیل و المحاضره ^۱ ، ۱۸ مورد
ص ۱۱۵، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۵۳، قس: برگ ۲۳۸؛ ص ۱۳۸، قس: برگ ۲۵۱؛ ص ۴۹، قس: برگ ۲۲۷؛ ص ۴۹، قس: برگ ۲۲۲؛ ص ۵۱-۵۲، قس: برگ ۲۵۳	لطائف المعارف، ۱۴ مورد
ص ۱۲۶، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۱۲۳-۱۲۴، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۴۲۵، قس: برگ ۲۳۱؛ ص ۱۸۸، قس: برگ ۲۳۳؛ ص ۱۳۱، قس: برگ ۲۲۰؛ ص ۱۹۰، قس: برگ ۲۴۷	الافتیاس من القرآن الکریم، ۱۴ مورد
ص ۳۶، قس: برگ ۲۳۱؛ ص ۳۶، قس: برگ ۲۳۳؛ ص ۳۵، قس: برگ ۲۳۳؛ ص ۴۲، قس: برگ ۲۳۶؛ ص ۱۱۰، قس: برگ ۲۴۹؛ ص ۸۶، قس: برگ ۲۶۹	آداب الملوک، ۸ مورد
ص ۱۵۸/۱، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۱۸۴/۴، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۵۶/۴، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۲۹۲/۲، قس: برگ ۲۵۱؛ ص ۳۸۹/۴، قس: برگ ۸ (بادلیان)؛ ص ۱۹۳ (بادلیان)، قس: برگ ۴۴۲/۲	یتیمه النهار، ۶ مورد
ص ۲۰۶، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۱۱۳، قس: برگ ۱۴۹؛ ص ۱۷، قس: برگ ۳۳۷؛ ص ۱۷، قس: برگ ۳۴۰؛ ص ۱۵۲، قس: برگ ۲۷۰	الاعجاز و الایجاز، ۶ مورد
ص ۱۰۴، قس: برگ ۳۳۸؛ ص ۱۰۴، قس: برگ ۲۳۱؛ ص ۱۲۲، قس: برگ ۲۵۱؛ ص ۱۱۲، قس: برگ ۴۵ (بادلیان)؛ ص ۱۰۴، قس: برگ ۳۲۲	برد الکباد، ۵ مورد
ص ۱۰۲، قس: برگ ۲۵۰؛ ص ۹۸، قس: برگ ۲۵۰؛ ص ۲۵، قس: برگ ۲۵۷؛ ص ۲۷، قس: برگ ۲۵۰	خاص الخاص، ۴ مورد
ص ۸۰، قس: برگ ۲۴۹؛ ص ۱۳۸، قس: برگ ۲۴۹؛ ص ۲۸۷، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۲۸۸، قس: برگ ۲۱۹	اللطائف و الظرائف، ۴ مورد
ص ۲۴، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۲۴، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۲۵، قس: برگ ۲۲۲	احسن ما سمعت، ۳ مورد
ص ۲۴۹، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۲۴۹، قس: برگ ۲۱۹	تحسین و تقییح، ۲ مورد
ص ۳۱، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۸، قس: برگ ۳۳۲	اللطیف و اللطائف، ۲ مورد
ص ۵۲، قس: برگ ۲۷۰ (زیادات نسخه موصل)؛ ص ۹۷، قس: برگ ۲۱۹؛ ص ۲۷۳، قس: برگ ۲۱۹	سحر البلاغه ^۲ ، ۲ مورد لباب الاداب، ۱ مورد

جدول احصاء نمونه‌های یکسان غرر با دیگر آثار ثعالبی و مقایسه برخی نمونه‌های آن

۱. فضایی ۲۰ مورد از جلد اول غرر که با مطالب این کتاب یکسان بوده، ذکر کرده است (نک: مقدمه فضایی، ۵۷ تا ۵۹).
۲. زتنبرگ، ۳۳ عبارت از این کتاب ذکر کرده که مطالب آن با جلد اول غرر یکسان است (نک به: مقدمه زتنبرگ بر غرر، ۸۲-۸۵).

- ب. استفاده از برخی تکیه کلامها در غرر و تکرار آنها در کتابهای ثعالبی
۱. عبارت «و من امثال السائره»، (برگ ۲۱۹) و (نسخه بادلیان غرر برگهای ۱۱۹، ۱۲۰)؛ (الطائف الظرائف، ۱۷۴)؛ (آداب الملوك، ۵۷)؛ (التمثيل والمحاضرة، ۶۹۰).
 ۲. عبارت «قال مؤلف الكتاب» برگهای ۲۱۹، ۲۳۵، ۲۵۷، ۲۷۰، ۲۷۷؛ و برگ ۱۶۰ نسخه موصل غرر و برگهای ۸، ۱۰۹، ۱۸۰ نسخه بادلیان؛ آداب الملوك، ۹۸؛ لطائف المعارف، ۱۳۸؛ یتیمه الدهر، ۴/۴۵۵، ۱۹۵، ۷۳؛ برد الاكباد، ۱۰، ۱۰۹.
 ۳. عبارت «اما بعد حمد لله» (در آغاز مقدمه نسخه غرر؛ مقدمه اللطائف و الظرائف؛ مقدمه تتمه یتیمه الدهر؛ مقدمه فقه اللغة).
 ۴. به کار بردن عبارت «...مرء العداوة، حلووی الصداقة...» در غرر^۲ در سرگذشت بخت النصر و استفاده ثعالبی از این عبارات در یتیمه الدهر^۳ و در شرح حال ابو الفضل همدانی.

نتیجه

در این مقاله، در دو بخش به بررسی نام و نویسنده کتاب غرر پرداخته شده است: در بخش نخست، نگارندگان به تفصیل با بررسی نامهای شش گانه که برای کتاب غرر السیر ذکر شده هم به لحاظ صوری و هم به لحاظ معنوی نتیجه می گیرند که نام، غرر اخبار الملوك و سیرهم، با توجه به ذکر آن در مقدمه کهن ترین نسخه غرر (قسطنطنیه)، قدمت، و جامع و مانع بودن آن، نام واقعی کتاب و پنج نام دیگر شکل مختصر شده این نام است. در بخش دوم مقاله، با بررسی نامهای چهارگانه ای که برای غرر ذکر شده، با ذکر دلایلی دو نام نخست یعنی نامهای ابومنصور الحسین بن محمد المرعشی و ابومنصور حسین بن محمد المرغنی الثعالبی را بر ساخته برخی محققان می دانند و از بین دو نام دیگر یعنی حسین بن محمد المرغنی و ابومنصور عبدالملک بن محمد ثعالبی با ذکر شواهد سبکی غرر السیر چون یکسانی برخی عبارات در غرر و کتابهای ثعالبی، و استفاده از برخی تعبیرات و ترکیبات در غرر و تکرار آنها در کتابهای ثعالبی نتیجه می گیرند که نویسنده اصلی غرر السیر «ابومنصور عبدالملک بن محمد ثعالبی

۱. تتمه یتیمه الدهر، ۷/۱.

۲. غرر السیر (نسخه قسطنطنیه)، برگ ۲۳۶.

۳. یتیمه الدهر، ۴/۲۹۳.

نیشابوری» است و هیچ دلیل محکمی برای انتساب غرر به «حسین بن محمد المرغنی» وجود ندارد.

کتابشناسی

- آذرنوش، آذرتاش، مساح، رضوان، «ثعالبی، عبدالملک بن محمد»، *دائرة المعارف بزرگ اسلامی*، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، ج ۱۷، چ اول، تهران، چاپ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۸ ش.
- ابن اثیر، عز الدین علی، *الکامل فی التاریخ*، بیروت، دار صادر و دار بیروت، ۱۳۸۵-۱۳۸۶/۱۳۸۵-۱۹۶۵ م. ۱۹۶۶ م.
- ابن خلکان، ابوالعباس شمس الدین، *وفیات الاعیان و انباء ابناء الزمان*، تحقیق احسان عباس، بیروت، دار صادر، ۱۹۶۸ م.
- ابن العماد، عبدالحی بن احمد حنبلی، *شذرات الذهب فی اخبار من ذهب*، بیروت، دارالمسیره، ۱۹۷۹ م.
- اقبال آشتیانی، عباس، *تاریخ مفصل ایران*، چاپ هشتم، تهران، انتشارات کتابفروشی خیام، ۱۳۷۶ ش.
- اشپولر، برتولد، *تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی*، ترجمه جواد فلاطوری، چاپ اول، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۹ ش.
- امیدسالار، محمود، *ثعالبی نیشابوری یا ثعالبی مرغنی؟*، *نامه بهارستان*، سال ۸ و ۹، دفتر ۱۳ و ۱۴، تهران، ۸۷-۱۳۸۶ ش.
- الانباری، کمال الدین ابوالبرکات، *نزهة الالباء فی طبقات الادباء*، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، قاهره، دارالفکر العربی، ۱۴۱۸ هـ/۱۹۹۸ م.
- باخزری، ابی طیب علی بن ابوالحسین، *دمیه القصر و عصره اهل العصر*، تحقیق محمد التونجی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۴ هـ/۱۹۹۳ م.
- بارتولد، واسیلی ولادیمیروویچ، *ترکستان نامه*، ترجمه کریم کشاورز، چاپ دوم، تهران، انتشارات آگاه، ۱۳۶۶ ش.
- بروکلمان، کارل، *تاریخ الادب العربی*، ترجمه به عربی عبدالحلیم نجار، الطبعة الخامسة، قاهره، دار المعارف، ۱۹۶۰ م.
- بیهقی، ابوالفضل محمد بن حسین، *تاریخ بیهقی*، به کوشش خلیل خطیب رهبر، چاپ چهارم، تهران، انتشارات مهتاب، ۱۳۷۴ ش.
- الثعالبی، ابو منصور عبدالملک بن محمد، *آداب الملوک*، تحقیق جلیل عطیه، بیروت، دارالغرب الاسلامی، ۱۹۹۰ م.

- همو، احسن ما سمعت، تحقیق محمد ابراهیم سلیم، قاهره، دار الطلائع، ۱۹۹۲ م.
- همو، اقتباس از قرآن کریم، ترجمه حسین صابری، تهران، انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۸۶ ش.
- همو، برد الاکباد فی الاعداد، قسطنطنیه، مطبعة الجوائب، الطبعة الاولى، ۱۳۰۰ هـ.
- همو، تتمه یتیمه الدهر، تحقیق مفید محمد قمیحه، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۰ هـ.
- همو، تحسین و تبیح، ترجمه علی اکبر شهابی خراسانی، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸ ش.
- همو، تحفه الوزراء، تحقیق حبیب علی الراوی و ابتسام مرهون الصفار، بیروت، الدار العربیة للموسوعات، ۱۴۲۷ هـ/۲۰۰۶ م.
- همو، التوفیق للتلفیق، تحقیق هلال ناجی و زهیر زاهد، عراق، مطبعة الجمع العلمی العراقی، ۱۹۸۵ م.
- همو، التمثیل و المحاضرة، تحقیق قصی الحسین، بیروت، دارومکتبه الهلال، الطبعة الاولى، ۲۰۰۳ م.
- همو، ثمار القلوب فی المضاف و المنسوب، تحقیق قصی الحسین، لبنان، بیروت، دارومکتبه الهلال، الطبعة الاولى، ۲۰۰۳ م.
- همو، ثمار القلوب فی المضاف و المنسوب، ترجمه رضا انزایی نژاد، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، ۱۳۷۶ ش.
- همو، خاص الخاص، تحقیق حسن الامین، بیروت، دار مکتبه الحیاة، ۱۹۶۶ م.
- همو، سحر البلاغه و سر البراعه، تحقیق درویش جویدی، بیروت، مکتبه العصریة، ۱۴۲۹ هـ/۲۰۰۸ م.
- همو، الاعجاز و الایجاز، محمد ابراهیم سلیم، قاهره، مکتبه القرآن، بی تا.
- همو، غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم مشهور به تاریخ غرر السیر، تصحیح ه. زتنبرگ، تهران، چاپ افست، انتشارات کتابخانه اسدی، ۱۹۶۳ م.
- همو، غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم مشهور به تاریخ غرر السیر، ترجمه محمد فضائی، چاپ اول، تهران، نشر نقره، ۱۳۶۸ ش.
- همو، فقه اللغة و سر العربیة، تحقیق سلیمان سلیم بواب، دمشق، ۱۴۰۹ هـ/۱۹۸۹ م.
- همو، لباب الاداب، به کوشش قحطان رشید صالح، بغداد، ۱۹۸۸ م.
- همو، الظرائف و اللطائف، ناصر محمدی محمد جاد، قاهره، دار الکتب و الوثائق القومیة، ۱۴۲۷ هـ/۲۰۰۶ م.
- همو، اللطف و اللطائف، محمد عبدالله الجادر، بیروت، عالم الکتب، ۱۴۱۷ هـ/۱۹۹۷ م.
- همو، لطائف المعارف، ترجمه دکتر علی اکبر شهابی خراسانی، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸ ش.

- همو، *یتیمه الدهر فی محاسن اهل العصر*، تحقیق مقید محمد قمیحه، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۰هـ.
- حاجی خلیفه، مصطفی بن عبدالله، *کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون*، به کوشش گوستاو فلوگل، لایپزیک، ۱۸۳۵-۱۸۵۸.
- همو، *کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- حافظ ابرو، شهاب الدین عبدالله، *جغرافیای حافظ ابرو*، تهران، نشر میراث مکتوب، چاپ اول، ۱۳۷۵ش.
- حصری القیروانی، ابراهیم بن علی، *زهر آداب و ثمر الالباب*، تحقیق یوسف علی طویل، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹هـ/۱۹۹۳.
- خواندمیر، غیاث الدین بن همام الحسینی، *تاریخ حبیب السیر فی اخبار افراد بشر*، ج ۲، زیر نظر محمد دبیرسیاقی، تهران، خیام، ۱۳۸۰ش.
- روزنتال، فرانتس، *تاریخ تاریخ نگاری در اسلام*، ترجمه اسدالله آزاد، مشهد، موسسه انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۵ش.
- الزغلول، عارف ابوخلف، «ثعالبی مرغنی، ابومنصور»، *دانشنامه جهان اسلام*، زیر نظر غلامعلی حداد عادل، ج ۹، چ اول، تهران، بنیاد دایره المعارف اسلامی، ۱۳۸۴ش.
- زیدان، جرجی، *تاریخ آداب اللغة العربیة*، بیروت، دارمکتبه الحیاة، ۱۹۶۷م.
- صفدی، صلاح الدین خلیل بن ایبک، *الوافی بالوفیات*، به کوشش احمد الارناووط و تزکی مصطفی، الطبعة الاولى، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۰هـ/۲۰۰۰م.
- عتبی، ابونصر محمد بن عبدالجبار، *تاریخ یمینی*، ترجمه ابوالشرف ناصح بن ظفر جرفاذقانی، به کوشش جعفر شعار، چاپ سوم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴ش.
- علوی مقدم، محمد، «ثعالبی و الاعجاز و الایجاز»، *کیهان اندیشه*، ش ۷، مرداد و شهریور ۱۳۶۵، صص ۸۱ تا ۸۸.
- عوفی، سدیدالدین محمد، *جوامع الحکایات و لوامع الروایات*، بخش مربوط به تاریخ ایران، به کوشش جعفر شعار، تهران، دانشسرای عالی، ۱۳۵۰ش.
- مستوفی، حمدالله، *تاریخ گزیده*، تصحیح عبدالحسین نوایی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۶۴ش.
- مرعشی، حسین بن محمد، *غرر السیر*، تصحیح سهیل زکار، بیروت، ۱۹۹۵م.
- مرغنی، حسین بن محمد، *غرر السیر*، میکروفیلم شماره D Orville 542 کتابخانه بادلیان آکسفورد، انگلیس.

همو، *غرر السیر*، میکروفیلم شماره 916، مجموعه کتابخانه ابراهیم پاشا، استانبول، ترکیه.
همو، *غرر السیر*، میکروفیلم شماره Fonds arabe 5053 مجموعه کتابخانه ملی فرانسه، پاریس، فرانسه.

مینوی، مجتبی، دیباچه‌ای بر چاپ *افست غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم مشهور به تاریخ غرر السیر*، تصحیح ه.ز. تنبرگ، چاپ افست، تهران، انتشارات کتابخانه اسدی، ۱۹۶۳ م.
یافتی، ابی محمد عبدالله بن اسعد، *مرآة الجنان و عبرة الیقظان*، تحقیق خلیل المنصور، الطبعة الاولى، بیروت، دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۷هـ/۱۹۹۷.

- Brokelman, C., "Al-Tha'alibi", *EI1 (first Encyclopedia of Islam (1913-1936))*, Leiden, Brill, 1987.
Bosworth, C.E., "Al-Tha'alibi", *EI2*, Leiden, Brill, 1986.
Leone Caetani, "Un manoscritto arabo non indentificato della Bodleiana di Oxford: II Ghurar al-Siyar", *Centenario Amari II*, 1910.
Rowson, E.K., "Al-Tha'alibi", *EI2*, Leiden, Brill, 1986.
Zotenberg, H., *Histoire Des Rois Des Perses*, Imprimerie National PRESS, Paris, 1900.

Archive of SID